

O METEAHNĂ ÎNCĂ PERSISTENTĂ: COSMETIZAREA PRIN OMISIUNE

Dumitru Vitcu

“Generația noastră – afirma, la sfârșitul trecutului veac, istoricul englez John E. D. Acton, prezentînd obiectivele celebrei *The Cambridge Modern History* – nu poate accede la o istorie perfectă; însă noi putem să oferim o istorie convențională, indicînd punctul pînă la care am ajuns pe calea ce duce de la istorie la cealaltă, acum cînd toată informația e la dispoziția noastră și orice problemă a devenit solubilă”¹. Asemenea credință pozitivistă în forță cumulativă a cunoașterii istorice a făcut loc, în răstimp de numai cîteva decenii, convingerii exprimată îndeosebi de George Clark, în cuprinsul studiului introductiv al celei de a doua ediții a aceleiași lucrări², convingere potrivit căreia cunoașterea istorică este un proces infinit, care presupune sau reclamă o reinterpretare continuă a faptelor și fenomenelor de către fiecare generație, în funcție, fie de nevoile prezentului, fie de efectele evenimentelor trecutului asupra prezentului.

Complementare în esență, cele două motivații sau, mai bine, cele două ipostaze ale aceluiași argument și-au aflat un ilustrativ apărător în gînditorul și eseistul american John Dewey, care susținea, în urmă cu 50 de ani, că orice construcție istorică este selectivă, că totul este dependent de criteriile de selecție și că istoria este în mod necondiționat scrisă, pornind de la poziția prezentului, care, singur, își alege și impune criteriile. “Nu există alte materiale accesibile pentru elaborarea principiilor directe și ipotezelor – spunea el – în afara celor pe care ni le procură prezentul istoric. De îndată ce cultura se schimbă, se schimbă și concepțiile care domină într-o cultură. În mod necesar, survin atunci noi puncte de vedere, care servesc la examinarea, evaluarea și ordonarea datelor. În acel moment se rescrie istoria”³. Transpunerea patrimoniului trecutului în limbajul și după calapodul prezentului, generînd automat și variabilitatea imaginii istorice, departe de a fi o noutate, se constituie

așadar într-o datorie, adesea și asumată, a fiecărei epoci distincte, spre a nu invoca chiar fiecare generație.

Cît de obiectivă poate fi cunoașterea și apoi reconstrucția istorică în condițiile în care imaginea trecutului “nu este pietrificată, ci ceva viu, care se schimbă și se dezvoltă fără încetare (Karl Heussi)”, iată o întrebare căreia i-a răspuns, la începutul deceniului opt, istoricul Adam Schaff în următorii termeni: ”adevărurile parțiale, fragmentare, nu sînt false, ci obiective, deși adevăruri incomplete. Din faptul că istoria (în sens de “historia rerum gestarum”) nu este niciodată definitiv încheiată și este supusă unor continui interpretări, rezultă numai că ea este un proces și nu o imagine definitivă, nu un adevăr absolut [...]. Adevărurile istorice au caracter adițional, cumulativ, cunoașterea istorică are însă caracterul unui proces. Dacă înțelegem aceasta, înțelegem și legitatea fenomenului constantei reinterpretări a istoriei”⁴.

Desigur, spectrul judecăților de acest fel este mult prea larg și, cu siguranță, derutant pentru orice explorator al trecutului, animat (în fapt doar iluzionat) de rectitudinea demersului său și de obiectivitatea interpretării faptelor sau fenomenelor istorice. Pentru că, oricît de atașat și de sincer pătruns va fi el de îndemnul tacitian “Sine ira et studio”, ori de rigoarea impusă disciplinei de Cicero (“Cine nu știe că prima lege a istoriei este să nu îndrăznească a spune lucruri false, dar nici să se ferească a le spune pe cele adevărate?”), istoricul va fi mereu confruntat cu handicapul propriilor limite, indiferent de forma sau numele sub care se ascund ori se manifestă acestea. Sporul, de exigență provocat de continua expansiune a surselor, ca și de mobilitatea orizontului ideatic sau a perspectivei, nu vor putea elimina nicicînd dimensiunea umană a discursului istoric, adică “prezența și sensibilitatea analistului, subiectivitatea ireductibilă a textului său.

Observația unui mare poet din prima parte a veacului al XIX-lea, H. Heine, care afirmase că “nu e cu puțință să zugrăvești trecutul fără a-i da coloritul propriilor tale sentimente”, echivalînd practic cu abandonul oricărei iluzii de obiectivitate a interpretării, ori de consacrare a adevărurilor absolute, a dobîndit peste timp și girul contemporanilor noștri: “Tentația unanimității în jurul unor adevăruri intangibile înseamnă sinucidere culturală”, nota, deplin motivat, Lucian Boia în binecunoscuta-i lucrare consacrată mitologiei istorice românești⁵, în timp ce Al. Zub, pe temeiul unei experiențe profesionale și al unei opere deja impresionante, constată ceea ce clevetitorii ar putea numi neputința colectivă a breslei: “O istorie deplin purgată de clișee, legende, mituri, e însă de neconceput.

Ca discurs, ea nu se poate situa dincolo de condiția oricărei cunoașteri umane, care este fatalmente relativă”⁶.

Apelul la bunul simț – invocat anterior de N. Iorga⁷ – ca instrument de valorizare a trecutului și de garant al aceluși “spirit istoric” fără de care o restituție viabilă nu se poate imagina, mai presupune, în viziunea aceluiași analist, pe lângă “exigența unui respect absolut pentru fapte ca atare, și nevoia de a le transcende mereu, fiindcă numai astfel se poate parveni la sensul lor implicat”. Deloc simplu sau comod, acest efort continuu de resemnificare, înglobând asumarea unei conduite care să favorizeze schimbarea de optică, nu este scutit de același relativism și de aceleași mai vechi păcate generatoare de mituri, clișee sau legende. În numele ori prin intermediul noilor modalități de abordare în procesul reconstrucției istorice, justificând ori numai pretextând viziunea dinamică asupra devenirii, se mai întâmplă ca o obsesie să ia locul alteia, o prejudecată să fie substituită printr-o altă prejudecată, un mit sau legendă să piardă din altitudine pînă la căderea în banal sau uitare, iar pe soclurile proaspăt revopsite să fie înălțate alte mituri, sau recompuse alte legende.

Din mulțimea exemplurilor ilustrative, ne vom opri asupra unuia, al cărui impact asupra trecutului (dar și prezentului) românesc nu poate fi pus la îndoială. Este vorba de mult discutată și îndelung mediatizată francofilie românească, cu mărturii doveditoare sau rădăcini documentare înfipte – cel puțin la nivelul elitelor – încă din secolul al XVIII-lea, rămasă pînă astăzi un subiect aproape tabu, reperul francez pentru civilizația românească confundîndu-se pînă la substituție cu reperul occidental. De regulă, la antipodul acesteia se situează, concomitent ori alternativ, fobia românilor pentru mării și puternicii lor vecini, ale căror obiective generale, acțiuni sau numai gesturi circumstanțiale, rareori favorabile, le-a întărit și cronicizat starea de adversitate. Dar, cele două atitudini, evidente altminteri nu doar în plan politic și întemeiate pe experiența istorică a poporului român din ultimele două secole, comportă și nuanțe interpretative ce le sustrage regulii, uneori contrazicînd-o, dar pe care analiștii le plasează îndeobște în subsidiar ori chiar le ignoră.

În cunoscuta-i sinteză publicată în urmă cu un secol, Pompiliu Eliade aprecia că civilizația română modernă, în integralitatea ei, se datora Franței, că anterior influenței franceze “țările române nu existau pentru civilizație” și, implicit, “nu existau pentru istorie”, că numai datorită Franței a fost posibilă, nu *renașterea* unui popor, ci chiar *nașterea* sa⁸.

Aproape concomitent, pe celălalt țărm al Atlanticului, în centrul spiritual al Lumii Noi care a fost Bostonul, un pasionat istoric american, atras de “fețele ascunse” ale îndelungatei și complexe “chestiuni orientale”, a consacrat un studiu special – surprinzător de bine documentat pentru timpul și mediul în care a fost elaborat – rolului jucat de Napoleon al III-lea în făurirea statului național român. Urmărind atent firul evenimentelor politice și conexiunea acestora la scară continentală, de-a lungul celor aproape două decenii dominate de figura împăratului Franței (1852-1870), autorul studiului, Stuart F. Weld, concluziona astfel: “un stat divizat, supus legal Turciei, dar aflat sub ocupația armatelor rusești la începutul războiului Crimeii, a devenit <între timp> un regat liber, unit și prosper. Nu puține personalități, factori și influențe istorice au contribuit la acest rezultat. Între personalități, primul loc aparține neîndoiește lui Napoleon al III-lea”⁹.

Cu mult înaintea lor, având avantajul conferit de statutul militantului politic unionist aflat în emigrație, dar și “scuza” derivată din același statut, Ion C. Brătianu supralicita evident rolul Franței și îndeosebi al lui Napoleon al III-lea în perspectiva Unirii Principatelor: “Armata statului român ar fi armata Franței, porturile sale de la Marea Neagră și de pe Dunăre ar fi întreprinderile comerțului francez. Franța – mai zicea el, făcând risipă de oferte binefăcătorului împărat, pe seama viitorului stat român – va avea toate avantajele unei colonii, fără a avea cheltuielile ce aceasta organizează”¹⁰.

Nu mai puțin generos în elogii la adresa națiunii și civilizației franceze, fixate drept repere ideale pentru celelalte societăți europene, inclusiv românească, la începutul veacului ce tocmai se încheie, s-a arătat și Dumitru Drăghicescu, care, analizând psihologia poporului român scrutând și alte orizonturi, concluse că “nu există pe lume nație mai desăvârșită (sic!) decât cea franceză și inteligență mai complexă decât a francezului”¹¹.

Spiritul tutelar al Franței asupra mediului intelectual românesc, ilustrat prin prezența masivă a tinerimii române la școlile franceze încă din perioada prepașoptistă și pînă la instalarea cortinei de fier în orientul european, prin adoptarea limbii franceze ca limbă de cultură, dar și de învățămînt, chiar și în ultima jumătate de secol, prin modele structurale sau instituționale de aceeași proveniență, care au consacrat sintagme de genul “Belgia Orientului” sau “Micul Paris” pentru România și capitala ei, e drept, mai ales în accepțiunea străinilor, nemaivorbind de statutul (onorific) atribuit astăzi României de centru de iradiere a francofoniei în

spațiul est european, toate acestea au impus și susțin un mit, căruia și istoricii, dar mai cu seamă politicienii, se feresc parcă a-i afla cusururi. Ori acestea există, nu trebuie inventate, dar nici ocolite sau minimalizate, de teama de a nu ieși din decor.

Raporturile internaționale, nu spunem o noutate, au fost, sînt și vor fi guvernate (mereu de *interese* (economice, politice și strategice), nicidecum de *sentimente*. Acestea din urmă se pot regăsi operînd între indivizi, grupuri și chiar, mai intens ori mai difuz, între societăți sau popoare, dar niciodată între state, între cabinete sau stăpîniri. Raporturile româno-franceze din perioada pe care îndeobște o numim a regenerării naționale, adică tocmai emergenței mitului sau a obsesiei franceze în spațiul românesc nu se abat de la regulă.

Să ne reamintim, de pildă, că însuși marele împărat al francezilor, Napoleon, venerat și de boierii moldo-munteni în cuprinsul memoriilor ce i le-au adresat, după ce proiectase un tîrg cu Austria pe seama Principatelor Române (acestea fiind oferite Austriei drept compensație pentru pierderile suferite în Italia și Germania, după campania din Egipt, din 1798), a schimbat partenerul cîțiva ani mai tîrziu, nu însă și "marfa". În cadrul negocierilor de pace de la Tilsit (1807), împăratul Franței, urmînd aceeași politică a compensațiilor, s-a arătat dispus ca, în schimbul bunelor servicii ce urma a le primi de la Rusia, împotriva Angliei, interlocutorul său, Alexandru I, urma a fi răsplătit cu Basarabia, Moldova, Valahia și Bulgaria, pînă la Balcani, teritoriile românești fiind deja alipite formal la acea dată imperiului rus, prin osîrdia guvernatorului general Kutuzov și cu acordul (iarăși formal) al lui Napoleon¹².

Nici celălalt Napoleon, nepotul de frate al marelui împărat, ajuns el însuși împărat după ce fusese președinte al Franței, Napoleon al III-lea, făcîndu-și din principiul naționalităților un crez, dar și un instrument politic de promovare a intereselor franceze în lume, n-a fost mai scrupulos cu propria-i conduită în chestiunea română, europenizată prin Congresul de pace de la Paris. Unirea Principatelor avea să fie, în opinia lui Paul Henry "primul său mare act pe calea aplicării principiului naționalităților"¹³, principiu însă de la care împăratul Franței s-a abătut adesea. "cu pretexte sau motivații ce atîrnau de tactica politică, de împrejurări imperative mai mult sau mai puțin previzibile, ori de înseși limitele concepției sale"¹⁴. E drept că, interogat de Adunarea Națională asupra intereselor franceze în regiunile îndepărtate de la Dunărea de Jos, împăratul răspundea frumos, patetic chiar, că acestea "sînt peste tot unde există o cauză justă și civilizatoare"¹⁵. Dar, în orientul european mai cu

seamă, ca și în Italia, Napoleon nu dicata înainte de a se alia. Din motive binecunoscute, în zona aflată sub obediță, vasală ori sub stăpînirea efectivă otomană, două mari puteri vecine Principatelor apăsau cu interese și forțe determinante în desfășurările politice: Rusia și Austria. De aici și inconsecvențele, reținerea, tergiversarea sau ambiguitatea unor decizii în privința Principatelor, indiferent dacă acele decizii țineau de politica oficială ori de cea secretă napoleoniană¹⁶. Nu e mai puțin cunoscut și faptul că în diverse alte împrejurări Napoleon, urmînd pilda ilustrului său înaintaș, a fost gata să sacrifice Principatele unor trocuri teritoriale profitabile Franței.

Bunăoară, de la redeschiderea crizei orientale și pînă la conferința de la Viena (martie 1855), Napoleon al III-lea, la fel ca și Cavour, Palmerston ori Bunsen, a înclinat vremelnic către refacerea – fie și parțială – a unității Italiei, prin renunțarea de către Austria la posesiunile sale de dincolo de Alpi și compensarea ei cu stăpînirea, într-o formă sau alta, a Principatelor românești. Bismarck și chiar regele Prusiei nu excludeau posibilitatea reconstituirii Poloniei, ca urmare a cedării Galiției de către Austria, compensată la rîndu-i cu Dacia, proiect datorat polonezilor, dar însușit și de oamenii politici francezi, în special de acei aflați în anturajul principelui Napoleon. Printre cei dispuși a socoti Principatele și gurile Dunării drept monedă de schimb în tocmelele diplomatice ale vremii se afla însă și ministrul francez de externe.

Ulterior, compromisul franco-englez de la Osborne (1857) a fost privit și comentat precumpănitor din perspectiva avantajelor de moment asigurate Principatelor prin deblocarea crizei politice ce risca să reinflameze orientul european, deși un Saint Marc Girardin acuza atunci Franța că ar fi putut face mai mult pentru români, iar un istoric de marcă precum T. W. Riker avea să aprecieze mai tîrziu gestul ca un abandon francez al proiectului unirii depline a Principatelor, în schimbul unei potențiale uniri administrative.

Dacă mai adăugăm imaginii de ansamblu alte cîteva detalii, cum ar fi de pildă poziția cunoscutului publicist francez filoromân J. A. Vaillant, altminteri un învederat unionist, dar statornic adversar al lui Al. I. Cuza (a cărui alegere o voia anulată cu concursul ministrului de externe francez, Walewski, spre a-i face loc preferatului său, Gr. Sturdza)¹⁷, sau atitudinea derutantă, orgolioasă și inconsecventă a consulului Franței la Iași, Victor Place, despre care Marcel Emerit afirma că era o fire nervoasă, îndrăzneată și avidă de influență¹⁸, realizăm nuanțele de care ar

avea nevoie orice concluzie generală, vizînd aportul Franței oficiale în procesul construcției național-statale românești.

Desigur, exemplele ori ipostazele invocate, ca și altele de același tip, nu trebuie supralicitate, dar nici desconsiderate, în cuprinsul studiilor analitice sau de sinteză consacrate istoriei relațiilor internaționale ale României. Orice sondaj comparatist, cît de cît riguros, în ansamblul acestor relații, cel puțin pentru vremea construcției și reconstrucției naționale, ar plasa neîndoielnic Franța în topul puterilor europene sprijinitoare a efortului emancipativ și modernizator din spațiul românesc, sprijin pe cît de generos în aparență și de eficient uneori, pe afit de motivat din perspectiva propriilor interese: economice, politice și strategice. Acestea au și fost exprimate și promovate nu o dată ca obiective majore ale diplomației franceze în orientul european, încît voita minimalizare sau discreta lor eludare în discursul istoriografic, de teama de a nu zdruncina o anume tradiție și de a nu agresa respectul datorat surorii latine mai mari, echivalează unei "cosmetizări", pe cît de inutilă, pe afit de nocivă.

¹ Edward H. Carr, *What is History ?*, Mac Millan et Co. Ltd., London, 1962, p. 1.

² *Ibidem.*

³ John Dewey, *Logic: The Theory of Inquiry*, New York, 1949, p. 233-235.

⁴ Adam Schaff, *Istorie și adevăr*, trad. din lb. germană, de Alex. Boboc, București, 1982, p. 320-321.

⁵ Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, 1997, p. 49.

⁶ Al. Zub, *Discurs istoric și tranziție*, Iași, 1998, p. 98.

⁷ N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, București, 1944, p. 91.

⁸ Pompiliu Eliade, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie*, Paris, 1898, p. I-IX.

⁹ *The Eastern Question and a suppressed Chapter of History. Napoleon III and the Kingdom of Roumania*, by Stuart F. Weld, Boston, 1897, p. 42.

¹⁰ Ion C. Brătianu, *Acte și cuvîntări*, vol. I, partea I-a, București, 1938, p. 31-32.

¹¹ D. Drăghicescu, *Din psihologia poporului român*, ed. a II-a, București, 1995, p. 81.

¹² A. D. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci și înrîurirea lor asupra țărilor române*, ed. Elisabeta Simion, București, 1997, p. 127.

¹³ Paul Henry, *Napoleon III et les peuples*, Paris, 1943, p. 11, 13, 55.

¹⁴ Leonid Boicu, *Din istoria diplomației europene. Anul 1859 la români*, Iași, 1996, p. 79.

¹⁵ Sturat F. Weld, *op. cit.*, p. 24; vezi și *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. VIII, p. 687-688.

O METEAHNĂ ÎNCĂ PERSISTENTĂ: COSMETIZAREA PRIN OMISIUNE

¹⁶ N. Corivan, *Politica secretă napoleoniană și atitudinea Rusiei în preajma războiului franco-austriac din 1859*, în "Cercetări istorice", VIII-IX, Iași, 1932-1933, nr. 2, p. 31 și urm.

¹⁷ *Acte și documente*, IX, p. 293-295, 298-300.

¹⁸ Marcel Emerit, *Victor Place et la politique française en Roumanie à l'époque de l'Union*, București, 1931, p.82-83.